

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING TIL KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Turganbekova Gulsiyma Ziyuarbek qızı

Ájiniyaz nomidagi Nukus davlat pedagogika

instituti 1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15463225>

ARTICLE INFO

Received: 5 th May 2025

Accepted: 10th May 2025

Published: 19th May 2025

KEYWORDS

lingvistik kompetensiya, boshlang'ich sinf, ona tili darsi, o'qitish metodikasi, o'yin texnologiyasi, matn bilan ishlash, tanqidiy fikrlash, axborot texnologiyalari, pedagogik mahorat, formativ baholash, o'quvchining til rivojlanishi, ta'lim jarayoni, funksional savodxonlik, nutq ko'nikmalari, yozish va o'qish qobiliyati

ABSTRACT

Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining til kompetensiyasini shakllantirishga qaratilgan metodik tizim, uning mazmuni, usullari va baholash turlari keng ko'rib chiqiladi.

Hozirgi ta'lim tizimining asosiy maqsadi - funksional savodxon, tanqidiy fikrlaydigan, o'z fikrlarini erkin va aniq yetkaza oladigan shaxsni shakllantirishdir. Bu talab boshlang'ich sinfdagi ona tili darsidan boshlanishi kerak. Chunki ona tili - bolaning gapirish, tinglash, yozish va o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradigan asosiy fan. Ta'lim oluvchidan nafaqat bilimlarni o'zlashtirishi, balki olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda samarali qo'llay olishi talab etiladi. Bu kompetensiyaga asoslangan ta'lim modelini rivojlantirishning asosiy tamoyilidir. Shu nuqtayi nazardan, ona tili darslarida o'quvchilarning til kompetensiyasini rivojlantirish - o'quvchining funksional savodxonligini oshirish, shaxsiy rivojlanishini ta'minlashning dolzarb mexanizmidir. Ona tili - o'quvchining kognitiv, kommunikativ, ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosi. Shu munosabat bilan til kompetensiyasini rivojlantirish masalasi asosiy e'tiborda bo'lishi kerak. Til kompetensiyasi tushunchasi va uning ahamiyati.

Til kompetensiyasi - o'quvchining so'zlash, yozish, o'qish va tinglash orqali til me'yorlarini o'zlashtirishi va ularni muloqotda qo'llay olishi. Til kompetensiyasi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Leksik kompetensiya - lug'at fondi va undan to'g'ri foydalanish ko'nikmasi.

Grammatik kompetensiya - tilning grammatik tuzilmalarini o'zlashtirish.

Diskursiv kompetensiya - matn yaratish va uni mantiqiy jihatdan davom ettirish.

Sotsiolingvistik kompetensiya - til birliklarini ijtimoiy muhitga mos qo'llash.

Bu komponentlarni yaxlit holda o'zlashtirish - o'quvchining til rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Kommunikativ til o'qitish: tilning asosiy to'rt ko'nikmasini (tinglash, gapirish, o'qish, yozish) chin munosabatda muvofiqlashtirishni nazarda tutadi. O'qituvchi topshiriqlarni "haqiqiy" kontekstda tuzadi, masalan, do'konda xarid qilish jarayonini sahnalashtirish.

Kompetensiyaga asoslangan ta'lim: har bir topshiriq ma'lum bir ko'nikmani (leksik, grammatik, diskursiv, ijtimoiy) rivojlantirishni maqsad qiladi. O'qituvchi har bir modulning oxirida aniq mezonlar bo'yicha o'z natijasini baholaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik-pedagogik xususiyatlari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining til rivojlanishini hisobga olib, ularning yosh xususiyatlarini e'tibordan chetda qoldirish mumkin emas:

6-10 yoshli bolalar ko'rgazmalilikka, o'yinga, qiziqishga moyil;

til va kognitiv ko'nikmalar shakllanish bosqichida bo'ladi;

xotira, diqqat, mantiqiy fikrlash ko'nikmalari endi rivojlanyapti;

diqqat barqaror emas, lekin qiziqish yuqori;

takrorlash va tajriba orqali til materialini yaxshi o'zlashtiradi.

til ko'nikmalari tajriba orqali shakllanadi.

Shuning uchun ona tili darslarida metodik yondashuvlar bolaning yosh xususiyatlari va rivojlanish bosqichlariga mos ravishda tanlanishi kerak. O'yin texnologiyasini qo'llash.

Lug'at boyligini oshirish o'yinlari: "So'z toping," "Sinonim-antonim," "Qaysi so'z ortiqcha?."

Grammatik o'yinlar: "Gap tuzing," "Javobini toping," "Tez javob bering."

Rolli o'yinlar: kichik dialoglar, sahna ko'rinishlari orqali nutq harakatini takomillashtirish.

Matn bilan ishlash.

Matn til aloqasining asosiy birligidir. Matn bilan ishlash til kompetensiyasini yaxlit rivojlantirishga imkon beradi.

Matnni to'ldirish, davom ettirish;

Matndan asosiy fikrni aniqlash, reja tuzish;

Savollar berish va ularga javob berish;

Matnga sarlavha qo'yish, qahramonlarga tavsif berish;

Qisqacha bayon qilish va o'z fikrini yozma ravishda ifodalash.

Tanqidiy fikrlashga asoslangan topshiriqlar.

"Tanqidiy fikrlash o'quvchilarning tahliliy, qiyosiy va xulosa chiqarish qobiliyatini oshiradi.

"Nima uchun?," "Nima uchun?" savollaridan foydalanish;

Taqqoslash va guruhlash topshiriqlari;

Syujet chizig'ini o'zgartirib ko'rish;

Kichik esse yozish (og'zaki va yozma);

O'z nuqtayi nazarini isbotlash uchun topshiriqlar.

Ko'rgazmali va axborot texnologiyalari.

Zamonaviy vositalar o'quvchilarning tilni qabul qilishini osonlashtiradi va dars samaradorligini oshiradi.

Interfaol doska, videomateriallar, audiomatnlar orqali tinglab tushunish va tahlil qilish;

Onlayn o'yinlar va topshiriqlar orqali bilimlarni mustahkamlash;

O'qituvchining kasbiy mahorati.

Til kompetensiyasini rivojlantirishda o'qituvchining kasbiy mahorati hal qiluvchi rol o'ynaydi:

Qulay til muhitini yaratish;

Metodik vositalarni tizimli qo'llash;

O'quvchilarni faol harakatga jalb etish;

Differensial o'qitish usullarini joriy etish;

O'quvchi yutuqlarini diagnostika qilish va korreksiyalashni amalga oshirish.

Baholash va refleksiya tizimi

Til ko'nikmalarini baholash nafaqat natijaga, balki jarayon davomida erishilgan yutuqlarga ham yo'naltirilishi kerak.

Formativ baholash: kundalik topshiriqlar, nazorat savollari;

Summativ baholash: choraklik, yillik yakuniy ishlar;

O'z-o'zini baholash: o'quvchining mulohazalar varaqasi, kundalik yuritish;

Portfolio: yozma ishlar, nutq namunalari.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda ona tili darsi - o'quvchining shaxsiy rivojlanishi, til orqali bilishini shakllantirishga asos bo'ladigan muhim bosqichdir. Bu bosqichda til kompetensiyasini rivojlantirish nafaqat til o'rgatish, balki bolaning umumiy intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan murakkab jarayondir. Samarali metodikalar, o'yin va matn, axborot texnologiyalari va o'qituvchining mahorati bu jarayonga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi til kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini tizimli o'zlashtirib, o'quvchilarning faol til faoliyatiga kirishishini ta'minlashi zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. — М.: Прогресс, 1965.
2. Каммингс Дж. Билингвизм и образование: когнитивные и политические измерения. — М.: Логос, 2000.
3. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. — Астана, 2023.
4. Мұханова Ж.А. Бастауыш сынып оқушыларының тілдік құзыреттілігін дамыту жолдары // Білім. – 2022. №3.
5. Құлмағамбетова Б. Қазақ тілі әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2019.
6. Назарбаева С. Тіл және тұлға. — Алматы: Атамұра, 2016.
7. Сатыбалдиева Г. Сөйлеу мәдениеті және қарым-қатынас. – Алматы: Фолиант, 2020.